БҮЛБҮЛ КҮСӘР, ХАН АҒЛАР

Бир маһны вар, јаддашымда һеј охунур! Хан Шушинскинин балдан ширин сәсилә јаддашыма көчмүш бу маһнынын мусигиси мәни һалбаһал еләјир. Сөзләри хәнчәр олуб бағрыма сапланыр:

Шушанын дағлары сејрәк
думанлы,
Гырмызы гофталы, јашыл
туманлы,
Дәрдиндән өлмәјә чохдур
күманлы,
Ај гыз, бу нә гаш-көз,
бу нә тел?
Өләрәм дәрдиндән ону бил,
Данышмасан да, бала,
бары күл!

Бағышла, Хан әми, руһун өнүндә диз чөкүрәм. Илаһи сәсинлә васф етдијин Шуша ојлағында бу күн бәјләр, ханымлар јох – һәмишә ағлајан, сызлајан, гапымызын нөкәрләри јајлајырлар. Өз ичимиздә јашатдығымыз, һеч вахт саја салмадығымыз, еһтијатланмадығымыз ермәниләр. Дүшмән кими, јағы кими кәзирләр. Торпаг иддиасына дүшмүш бу хаинләр һагг-саламы јох, тарихи дә унудублар. Унудублар ки, Шуша галасыны 1750-чи илдә дағлар башында бина едән Пәнаһ хан Чаванширди!

Биз дә чох шеји унутмушуг. Кәрәк ахшам-сәһәр бу азғынлашмыш ермәни фашистләринә дејәјдик, кирвә, јадында сахла, бу галанын ады бир вахт банисинин шәрәфинә Пәнаһабад алланыб. Она Шишә галасы да демишик. Нә исә, бу, бизим өз ишимиздир! Бәли, биз тарих дәрсләриндә ермәни ушагларына дөнә-дөнә тәкрар етдирмәлијдик ки, билин вә акаһ олун Гарабағ ханлығыны јарадан бабаныз Шаһназарјан јох, Пәнаһ хан Чаваншир олуб. Вә нәһајәт, 1905-чи илдә Күрәк чајы саһилиндә чар кенералы Сисиановла сазиши ермәниләрин сатгын мәлији Чүмшүд јох, Ибраһим хан Чаваншир бағлајыбдыр.

Ермәниләрин јурдумузда төрәтдикләри мин бир фачиәни көз өнүнә кәтириб јана-јана дүшүнүрәм: көрәсән Аллаһ бизә нијә унутганлыг хасијјәти вериб. Бир чәпантајы бахышдан, бир јанлыш сөздән бири-биримизә гәним кәсилдијимиз һалда, әсл дүшмәнимизи дост билмишик. Јадымыздан чыхартмышыг ки, Пәнаһ хан өз доғма јурдунда – Шаһбулагда гала тикмәк истәјәндә дә ики-үч ермәни мәлији ич үзүнү көстәрибдир. Онлар Ағдәрәдәки Баллыгаја дејилән јердә сәнкәрләниб Пәнаһ ханы мүһарибәјә тәһрик едибләр. Пәнаһ хан да онлары лагијинчә чәзаландырыб. Амма ермәниләрә бу да дәрс олмајыб, отуруб һәмишә фүрсәт көзләјибләр. Нә вахт ки, дини динимиздән, дили дилимиздән олан сәркәрдәләр Гарабағын – Шушанын үстүнә гошун чәкиб ермәни мәликләри дә онлара гошулуб. Онлар Фәтәли хан Әфшарын, Аға Мәһәммәд шаһ Гачарын, даһа сонралар чар кенералларынын габағына дүшүб Гарабағ дағларында бәләдчилик едибләр.

Бах беләчә, јаддан чыхартмышыг һәр шеји. Һәтта Шушанын 240 иллијини кечиртмәји дә. Чыдыр дүзүндә Пәнаһ ханын һејкәлини гојмағы да. Чүнки анмамышыг, јанмамышыг, гәдирбилән олмамышыг, рус кнјазларыны, јурдумузда турп әкәнләри өз доғма ханымыздан, бәјимиздән јахшы танымышыг, шөһрәтиндән, шүчаәтиндән данышмышыг.

Јох, даһа бәсдир, анламалыјыг вә билмәлијик: инсан руһу јашајыр! Шушаны ермәниләр алан күндән Пәнаһ ханын, Вагифин, Ибраһим ханын, Мәһәммәд бәј Чаванширин, Хан гызы Натәванын руһу Шушанын дағларында сәркәрдан галыб. Ахы 1757-чи илдә Мәһәммәдһәсән хан Гачарын, 1759-чу илдә Фәтәли хан Әфшарын 80 минлик ордусу габағына чыхан, узун мүддәтли мүһасирәләринә таб кәтирән, онлары кери чәкилмәјә вадар едән Пәнаһ ханын руһу нечә сакит олсун? 1795-чи илдә Аға Мәһәммәд шаһ Гачар кими бир сәркәрдәнин 33 күнлүк мүһасирәсинә синә кәрән Ибраһим ханын кору чатламазмы ермәни фашистләри јурдунда ат ојнаданда? Ахы бу Ибраһим хан Әскәран галасыны Шушаны һүчумлардан

горумаг үчүн тикдирмишди, бу күн ермәниләрин јува салмасы, бизи топ-түфәнк атәшинә тутмасы үчүн јох! Вахтдыр, биз бүтүн бунлары ермәниләрә јахшы-јахшы баша салмалыјыг. Онларын бизә 1905–1918-чи илләрдә вурдуғу јаралары һеч вахт унутмамалыјыг. Ермәниләр бу күн олдуғу кими, кечмишдә дә Абдал-Күлаблы кәндини јандырмышлар. Бу һәмән мәһшур кәнддир ки, Фиридун бәј Көчәрли һаггында јазырды: "Гарабағын ашыглары, нејчи вә балабанчылары, ханәндә вә нәвазәндәләри әскәријјән Күлаблыдан чыхыб, онун абү-һәвасы илә пәрвәриш тапмышлар... Шуша галасынын нүчәбаву ханзадәву шаһзадәләринин чоху Күлаблы арвадларынын дөшүндән сүд әмиб, онларын ағушунда нәшву-нүма тапмышлар. Ким билир, бәлкә онларын сүдләринин тә'սириндән Пәнаһ ханын јапдығы Шуша галасында ки, – сабигдә гарангушлар мәскәни имиш – бу гәдәр шүәра вә зүрәфа, бу гәдәр хошәлһан ханәндә вә бимисал сазәндәләр һасилә кәлмишдир?!

Һејф ки, белә көзәл бағлы-мејвәли вә хошсәфа кәнд 1905-чи сәнәдә вүгуа кәлән ермәни-мүсәлман давасында таланү виран олмушдур".

Ејни бир мүсибәт 1905-чи илдә Шушанын да башына кәтирилмишдир. Галанын виран олдуғуну көрән Гарабағ шаирләриндән бири тәәссүф һиссилә јазмышды:

Шуша бир күнәшдир,
Шуша бир Ајдыр,
Парисә бәнзәрди
дағылмасајды.

Јох, ермәниләрин хәјанәтини, мәкрли сифәтини сајмагла гуртармаз. Елә исә бир халгы танымаға мин илләрин сынағы бәс дејилми? Јетәр! Бу хәјанәтин көкүнү торпағымыздан биркәрәмлик чыхардыб атмалыјыг. Ајаға галхмалыјыг. Шушанын ермәниләрин әлләриндә бу гәдәр галмасына үрәк таб кәтирмир даһа. Шуша дүнән тикилмиш кибритгутулу евләрдән ибарәт шәһәр дејил, тарихи абидәләр шәһәридир. Бөјүк әдибимиз Јусиф Вәзир демишкән: "Шәһәрин һәр нөгтәси бир тарих сөјләјир. Ибраһим хан каһасы, Шаһнишин, Чыдыр дүзү, Довтәләб, Диванхана габағы, Топхана... Һәрәси бир китаб, ганлы вә дәһшәтли бир сәһифәдир".

Халг шаири С.Вурғунун ифтихар һиссилә деди: "Шуша тәкчә өз фүсүнкар тәбиәтилә дејил, һәм дә поетик гүдрәти, мусиги мәдәнијјәтилә шөһрәт газанмышдыр" фикри әввәлләр гәлбимизә фәрәһ кәтирәрди, инди исә үрәјимизи сыхыр. Адам фикирләшдикчә дәһшәтә кәлир: бир көрүн Шушаны дүшмәнә вермәклә нә гәдәр бөјүк шәхсијјәтләрин руһу өнүндә күнаһа батмышыг.

Гарабағ! Адына сајсыз өјкүләр гошулмуш, бајатылар дејилмиш, гәдим вәтәнимизин бир парчасы: охујуруг көзүмүз долур, хәјал бизи о јерләрдә бир дә доландырыр:

Кәлин кедәк Дашалтына
кәзмәјә,
Өрдәк кими о көлләрдә
үзмәјә,
Гарадовојлар кәлир бизи
әзмәјә,
Өлүрәм кимә јалварым,
Јанырам кимә јалварым.

Јох, јалвармаг јетәр! Шушаны вәсф едән нәғмәләр бу күн тојларда охунмамалыдыр. "Гарабағ шикәстәси" әкәр охунса, мискин сәсләнәр. Руһумуза јазыглыг, јетимлик, бәдбинлик кәтирәр. Ахы "Гарабағ шикәстәси" тојханаларын сакит бучағында јаранмајыб. Бабаларымыз ону уча дағлар башында охујуб ки, сәсини елләр, обалар ешитсин. Мүгәддәс торпағымыза јағы кәсиләнләр, вәтәнини итириб јурдумуза сығынанлар, башы гарлы, јашыл мешәли дағларымызы, сују диш көјнәдән булагларымызы көрәндә үрәји атланмајан, хары бүлбүл чичәјинин мө'чүзәси өнүндә диз бүкмәјән хәбисүрәклиләр, һәсәд, кин ичиндә вурнуханлар Пәнаһ хан ојлағында шикәстә охуја билмәзләр. Бу күн биз "Гарабағ шикәстәси"ни анчаг сәнкәрләрдә, үч рәнкли бајрағымыз Әскәранын, Ханкәндинин, Шушанын гала диварлары үстүндә далғалананда охумалыјыг.

Еј Вәтән оғлу! Сиз еј сәнкәрләрдә дүшмәнлә чарпышанлар! Ал ганларыны торпаг уғрунда ахыданлар! Сиз еј һәлә дә јурдунда ган төкүлдүјүнү һисс етмәјән, чанына исти кечмәјән вәтән дашлары, ајаға галхын! Бәсдир удуздуг! Бәсдир бу гәдәр кери чәкилдик. Гачаглығы, гочаглығы илә дүшмәнин јатағына гор долдуран икидләрин нәвәләри, јетәр өз јурдумузда гачгын олдуг! Гарабағын дағлары, Шуша галасы имдад көзләјир. Биз гоча Чаббарын "Һејраты"сынын сәдалары алтында Шушаја гајытмалыјыг.

Гајыдаг! Гајытмасаг евинә дүшмән ајағы дәјмиш Бүлбүл күсәр, Хан ағлар!

Мустафа Чәмәнли